

Erdvės pasakojimai

Michel de Certeau

„Žmoniją sukūrė pasakojimas.“

Pierre Janet,

Atminties raida ir laiko sąvoka
(*L'Evolution de la mémoire et la*
notion du temps, 1928, p. 261)

Dabarties Atėnuose viešasis transportas vadinamas *metaphorai*. Vykstant į darbą ar grįžtant namo važiuojama kokia nors „metafora“ – autobusu ar traukiniu. Šis gražus pavadinimas tiktų ir pasakojimams: jie kasdien kursuoja po įvairias vietas ir jas struktūruoja, atrenka jas ir susieja vienas su kitomis, sudaro iš jų sakinius ir maršrutus. Pasakojimai – tai keliavimai per erdves.

Šiuo atžvilgiu naratyvinės struktūros veikia kaip erdvinės sintaksės. Pasitelkdamos ištisą kodų, sistemingų elgsenų bei apribojimų arsenalą, jos reguliuoja, kaip pasakojimai įgyvendina erdvės pokyčius (arba eismą) išdėstydami vietas linijinėmis ar persipynusiomis sekomis: iš čia (Paryžiaus) persikeliamo ten (į Montarži), ši vieta (kambarys) talpina kitą (sapną ar prisiminimą) ir t. t. Negana to, šios vietos reprezentuojamos aprašymais arba vaizduojamos veikėjų figūromis (svetimšalio, miestelėno, vaiduoklio) ir daugiau ar mažiau glaudžiai ar palaidai susaistomos tarpusavyje „modalumais“, kurie tiksliau apibrėžia perėjimo iš vienos vietos į kitą tipą. Tranzitas gali vykti pagal „episteminių“ modalumą, kuriuo reiškiamas žinojimas (pavyzdžiui: „nežinia, ar

Received: 1/09/2024. **Accepted:** 28/11/2024.

Copyright © 1990 Michel de Certeau, Éditions Gallimard. Translation from French copyright © 2024 Dobilė Kisieliūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

čia tikrai Respublikos aikštė“), pagal „aletinį“, kuriuo reiškiamas buvimas (pavyzdžiui: „Pasakų šalis – mažai tikėtina galutinė stotelė“), pagal „deontinį“, kuriuo reiškiamas privalėjimas (pavyzdžiui: „iš štai šio taško turite keliauti į štai tą“)... Šios ir daugybė kitų formuluočių vos bendrais bruožais perteikia, kaip subtiliai sudėtingai kasdieniai ar literatūriniai pasakojimai veikia lyg mūsų viešasis transportas, mūsų *metaphorai*.

Kiekvienas pasakojimas yra kelionių pasakojimas, erdvės praktikavimas. Kaip erdvės praktikavimas pasakojimas svarbus kasdienėms taktikoms, atlieka jose vaidmenį nuo elementarių erdvinių nuorodų („jums reikia į dešinę“, „pasukite į kairę“), kuriomis pradedamas pasakojimas, toliau rašomas žingsniais, iki kasdien pasitaikančių „naujienu“ („Spėk, ką sutikau kepykloj?“), televizijos „žinių“ („Teheranas: Chomeinis vis labiau izoliuojasi...“), pasakų (pirkelėse gyvena Pelenės) ir pasakojamų istorijų (prisiminimų bei romanų iš užsienio šalių arba daugiau ar mažiau nutolusios praeities). Šie papasakoti nuotykiškai, sykiu produkuojantys veiksmų geografijas ir įsiliejantys į galiojančios tvarkos bendrąsias vietas, nėra tiesiog „papildymas“ pėsčiųjų sakymams [*énonciations*] ir vaikščiojimo retorikoms¹. Pasakojimams negana sakymus ir retorikas perkelti ir transponuoti į kalbos lauką. Iš tikro pasakojimai struktūroja ėjimus. Jie nueina kelią dar prieš į kelią leidžiantis kojoms arba drauge su jomis.

Kaip analizuoti šį metaforų knibždėlyną – liudijimus ir pasakojimus, kurie struktūroja vietas savo „aprašomais“ perėjimais (kaip kad „aprašoma“ diagramos kreivė)? Apsiriboję tik erdvinimo *operacijoms* (o ne erdvinėms sistemoms) skirtais tyrimais, rastume daugybę darbų, kurie parūpina analizės metodų ir kategorijų.

¹ Vaikščiojimo retorikomis de Certeau vadina vaikščiojimo mieste praktikas, turėdamas omenyje teorinę metaforą, pagal kurią miesto materiali infrastruktūra, pavyzdžiui, gatvės, daugmaž atitiktų kalbos sistemą, o tos infrastruktūros naudojimas, pavyzdžiui, vaikstant, daugmaž atitiktų kalbos vartojimą. Taip žiūrint vaikščiotojų pasirenkami keliai, trumpiniai, klaidžiojimai, nuklydimai ir kt. yra lyg jų stiliui būdingos retorinės figūros. (Vert. past.)

Iš naujausiųjū verta atskirai paminėti tuos, kurių atstovaujama disciplina yra erdvės semantika (Johno Lyonso „lokatyvinių veiksnių“ [*Locative Subjects*] bei „erdvinių posakių“ [*Spatial Expressions*] tyrimai)², suvokimo psicholingvistika (Millerio ir Johnsono-Lairdo „lokalizacijos hipotezės“ tyrimai)³, vietų apibūdinimų sociolingvistika (pavyzdžiui, Williama Labovo tyrimai)⁴, „teritorijas“ struktūruojančių elgsenų fenomenologija (pavyzdžiui, Alberto E. Scheffleno ir Normano Aschcrafto tyrimai)⁵, pokalbiuose naudojamų lokalizacijos indeksų „etnometodologija“ (pavyzdžiui, Emanuelio A. Schegloffo tyrimai)⁶ arba semiotika, teorizuojanti kultūrą kaip erdvinę metakalbą (pavyzdžiui, Tartu mokyklos, ypač Jurijaus M. Lotmano ir Boriso A. Uspenskio tyrimai)⁷, ir kt. Kaip seniau, pirma išnagrinėjus kalbines sistemas, paskui imta atsižvelgti į reikšmines praktikas vartojant kalbą, taip šiandien, pirma ištyrinėjus erdvinės tvarkos kodus bei taksonomijas, dabar atsigręžiama į erdvinimo praktikas. Mūsų tyrimas priklauso šiam „antrajam“ analizės etapui, kai nuo struktūrų pereinama prie veiksnių. Tačiau aš iš šios labai didelės aibės apsvarstysiu tik *naratyvinius veiksmus*. Juos apsvarstęs galėsiu patikslinti kelias elementariąsias formas, būdingas erdvę struktūruojančioms praktikoms: dvipolį „žemėlapiu“ [*carte*] ir „maršruto“ [*parcours*] santykį, ribų nustatymo ar „ribų įtvirtinimo“ procedūras bei „sakymo fokusuotes“ (t. y. kūno indeksus diskurse).

² Lyons, John. 1977. *Semantics*. T. 2. Cambridge: Cambridge University Press: Locative Subjects, pp. 475–481; Spatial Expressions, pp. 690–703.

³ Miller, George A., Johnson-Laird, Philip N. 1976. *Language and Perception*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

⁴ Žr. žemiau 9-ą išnašą.

⁵ Schefflen, Albert E., Ashcraft, Norman. 1976. *Human Territories. How we Behave in Space-Time*. Englewood Cliffs (N.J.), Prentice Hall.

⁶ Schegloff, E. A. 1972. Notes on a Conversational Practice: Formulating Place. *Studies in Social Interaction*, ed. by David Sudnow. New York: Free Press, pp. 75–119.

⁷ Žr., pavyzdžiui: Lotman, Jurij, Uspenskij, Boris (eds.). 1976. *Travaux sur les systèmes de signes: Ecole de Tartu*. Bruxelles Complexe, Paris: PUF (pp. 18–39, 77–93); Lotman, Jurij. 1973. *La Structure du texte artistique*. Paris: Gallimard, p. 309.

„Erdvės“ ir „vietos“

Iš pradžių atskirsiu „erdvę“ ir „vietą“, šitaip apibrėždamas svarstymų lauką. *Vieta* – tai tvarka (kokia ji bebūtų), pagal kurią elementai išskirstomi nustatant tarp jų koegzistavimo santykius. Šitaip atmetama galimybė dviem daiktams būti toje pačioje vietoje. Čia vyrauja „savumo“ dėsnis: apžvelgiami elementai esti vienas *greta* kito, kiekvienas jų užima atskirą „savo“ vietą, kurią pats apibrėžia. Tad vieta – tai momentinė pozicijų konfigūracija. Vieta implikuoja stabilumo požymį.

Erdvė randasi tada, kai imama atsižvelgti į krypties vektorius, išmatuojamą judėjimo greitį bei laiko kintamąjį dydį. Erdvė – tai judančių kūnų sankirta. Tam tikra prasme visuma erdvėje atliekamų judėjimų suteikia jai gyvybę. Erdvė – tai efektas, produkuojamas operacijų, kurios erdvę orientuoja, apibūdina jos aplinką, suteikia jai laiko matmenį ir sudaro sąlygas jai funkcionuoti kaip daugia- valenčiam konfliktinių programų ar sutartinių gretimumų vieniui. Vietos santykis su erdve yra toks kaip žodžio santykis su situacija, kai jis ištariamasis, t. y. kai jį persmelkia realizacijos dviprasmybė, kai jis pavirsta nuo daugybės konvencijų priklausomu terminu, kai jis išstatomas kaip tam tikros dabarties (ar tam tikro laiko) aktas ir kai jis modifikuojamas transformacijų, sukeltų vėl ir vėl pozicionuojant jį *greta* kitų terminų. Taigi, kitaip nei vietai, erdvei nebūdingas nei „savos“ vietos vienareikšmiškumas, nei stabilumas.

Žodžiu, *erdvė – tai praktikuojama vieta*. Šitaip urbanistinio planavimo geometriškai apibrėžtą gatvę erdve paverčia pėstieji. Lygiai taip pat skaitymas yra erdvė, kuri randasi praktikuojant vietą, konstituotą ženklų sistemos – parašyto teksto.

Jau Merleau-Ponty nuo „geometrinės“ erdvės (nuo „homogeniško ir izotropinio erdviškumo“, kuris yra mūsų „vietos“ analogas) atskyrė kitą „erdviškumą“, kurį pavadino „antropologine erdve“. Ši perskyra radosi svarstant kitą problematiką, kuria siekta nuo „geometrinio“ vienareikšmiškumo atskirti tokią patirtį, kuriai „išorė“ duota erdvės pavidalu ir kuriai „erdvė yra egzistencinė“, o „egzistencija – erdvinė“. Ši patirtis – tai santykis su pasauliu.

Sapnuojant bei ką nors suvokiant, dargi, galima sakyti, iki atskiriant šias sąmonės būsenas vieną nuo kitos, ši patirtis išreiškia „tą pačią esminę mūsų būties, kaip turinčios kokią nors vietą per santykį su aplinka, struktūrą“: mūsų būtis yra situatyvi [*un être situé*]⁸. Perspektyvą nulemia egzistavimo pasaulyje „fenomenologija“.

Savo ruožtu nagrinėjant šią patirtį artikuluojančias kasdienes praktikas, pasakojimuose pasireiškianti priešprieša tarp „vietos“ ir „erdvės“ veikiau pasirodys kylanti iš dviejų skirtingų apibrėžčių: vienu atveju apibrėžiama per objektus, kurie ilgainiui galėtų būti redukuoti į mirusiojo čia-būtį, – tai „vietos“ dėsnis (regis, Vakaruose bet koks nejudantis kūnas nuo akmenuko iki lavono įsteigia vietą ir padaro iš jos antkapio figūrą); kitu atveju apibrėžiama per *operacijas*, kurios priskiriamos akmeniui, medžiui ar žmogui ir specifikuoja „erdvės“ istoriškų *subjektų* veiksmams (regis, judėjimas visada sudaro sąlygas produkuoti erdvę ir susieja tą erdvę su istorija). Tarp šių dviejų apibrėžčių galimi perėjimai, tarkim, kai nužudomi (kitaip sakant, įpeizažinami) herojai sienų pažeidėjai: jie nusikalsta bandymais pažeisti vietos įstatymą ir savo pačių antkapiais užtikrina įstatymą toliau galiosiant; arba, priešingai, perėjimas vyksta pabudus nejudantiems objektams (stalui, miškui ar iš aplinkos pakilusiam personažui), kurie išsivaduodami iš savojo stabilumo transformuoja ankstesnio tūnojimo vietą į savos erdvės svetimumą.

Tad pasakojimai atlieka darbą, kuriuo be perstojo vietos transformuojamos į erdves arba erdvės – į vietas. Jie taip pat suteikia tvarką vietų ir erdvių nepastovių tarpusavio ryšių veikmei. Nesuskaičiuojamų šios veikmės atmainų spektras itin platus: nuo nejudrios, kone mineraloginės tvarkos įsteigimo (čia nejuda niekas, išskyrus patį diskursą, kuris tarsi judančia kamera apžvelgia panoramą) iki

⁸ Šių citatų vertimus imu iš Merleau-Ponty veikalo vertimo į lietuvių kalbą (vert. past.): Merleau-Ponty, Maurice. 2018. *Juslinio suvokimo fenomenologija*, vertė Jūratė Skersytė, Nijolė Keršytė. Vilnius: Baltos lankos, pp. 334–342. Merleau-Ponty, Maurice. 1976. *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard, pp. 324–344.

erdvės dauginančių veiksmų, kurie pagreitintai išplaukia vienas iš kito (kaip detektyvuose ar kai kuriose liaudies pasakose, tačiau teksto vieta vis dėlto apibrėžia kontūrą ir suvaldo šį erdvinimo siautulį). Būtų galima sudaryti visų šių pasakojimų tipologiją atsižvelgiant į tai, kaip juose atliekamas vietų identifikavimas bei erdvių realizavimas. Tačiau norint nustatyti būdus, kuriais jungiasi šios skirtingos operacijos, reikia analizės kriterijų bei kategorijų – dėl šios būtinybės dabar atsigręšime į elementariausius kelionių pasakojimus.

Ekskursijos ir žemėlapiai

Žodiniai vietų aprašymai – būsto apibūdinimai, gatvių nupasakojimai – sudaro milžinišką pirminį elementariųjų pasakojimų masyvą. Itin kruopščiai išanalizavę Niujorko gyventojų pateiktus savo butų žodinius aprašymus, Charlotte Linde ir Williamas Labovas išskyrė du jų tipus, kurių vieną pavadino „žemėlapiu“ [*map*], kitą – „ekskursija“ [*tour*]. Pirmasis tipas štai toks: „Prie virtuvės yra mergaičių kambarys“. Antrasis šitoks: „Suki į dešinę ir įeini į svetainę“. Tačiau Niujorko tekстыne tik trys procentai deskriptorių priklauso „žemėlapiu“ tipui. Visa kita, vadinasi, beveik visi apibūdinimai, priklauso „ekskursijos“ tipui: „Įeini pro mažas dureles“ ir pan. Tokiuose aprašymuose iš esmės nusakomos *operacijos* ir nurodoma, „kaip patekti į kiekvieną kambarį“. Aptardami šį tipą, autoriai patikslina, kad apėjimas ar „ekskursija“ yra šnekos aktas [*speech act*], vadinasi, sakymo aktas, kuris „pateikia minimalią seką takų, kuriais patenkama į kiekvieną kambarį“, ir kad „takas“ [*path*] – tai seka dėmenų, kurie yra arba „statiški“ („dešinėje“, „priešais“ ir pan.), arba „mobilūs“ („jei pasuksite į kairę“ ir pan.) vektoriai.

Kitaip tariant, aprašymas svyruoja tarp vienas kitą neigiančių pasirinkimų: galima arba *matyti* (taip sužinoma apie vietų tvarką), arba *eiti* (tai erdvinantys veiksmai). Arba aprašymu aptariamas *paveikslas* („ten yra...“), arba nustatoma *judėjimo eiga* („įeini, pereini,

pasuki...“). Niujorkiečių pasirinkimai teikiant aprašymus rodo juos vienareikšmiškai teikiant pirmenybę antrajai prieigai⁹.

Palikęs nuošalyje Linde's ir Labovo tyrimą (juo visų pirma siekiama atskleisti sąveikų taisykles bei socialines konvencijas, kurioms paklūsta „natūralioji kalba“, – prie šios problemos grįšime vėliau), norėčiau pasitelkdamas šiuos niujorkietiškus bei kitus panašius pasakojimus¹⁰ pamėginti tiksliau apibūdinti ryšius tarp „ekskursijos“ ir „žemėlapių“ požymių, kai šie du tipai koegzistuoja tame pačiame aprašyme. Kaip kasdienėje kalboje koordinuojami *veikimas* ir *matymas*, kurių pirmasis taip akivaizdžiai dominuoja? Nagrinėjant šiuos kasdienes pasakojimo aktus klausimas galiausiai pakrypsta į santykį tarp maršruto [*l'itinéraire*] (diskursinės operacijų sekos) ir žemėlapių (kai stebėjimai detalai išdėstomi juos totalizuojant), t. y. tarp dviejų simbolinių ir antropologinių erdvės kalbų. Tai du patirties poliai. Regis, pereidami iš „kasdienės“ kultūros į mokslinį diskursą kartu pereiname nuo vieno poliaus prie kito.

Pasakojant apie butus ar gatves viršų paima manipuliavimas erdve, t. y. „ekskursijos“. Dažniausiai ši deskriptorių atmaina nulemia bendrą pasakojimo pobūdį. Kai į pasakojimą įsiterpia kita atmaina, ji būna arba *sąlygojama*, arba *suponuojama* pirmosios atmainos. Štai pavyzdys, kaip ekskursija sąlygoja žemėlapi: „Jei pasuksi į dešinę, ten bus...“ Arba dar vienas panašus: „Jei eisi tiesiai, pamatysi...“ Abiem atvejais veikimas sudaro sąlygas matyti. Tačiau taip pat esama atvejų, kai ekskursija suponuoja vietos nuorodą: „Ten bus durys, tai eik pro kitas“; šitaip žemėlapi elementas panaudojamas išdėstant maršrutą. Tad maršruto tipo deskriptorių dominuojamas pasakojimo audinys nužymimas žemėlapi tipo

⁹ Linde, Charlotte, Labov, William. 1975. Spatial Networks as a Site for the Study of Language and Thought. *Language* 51, pp. 924–939. Apie ryšį tarp veikimo ir erdvės taip pat žr. Grupė 107 [*le Groupe 107*] (M. Hammad ir kt.). 1973. *Sémiotique de l'espace*. Paris, DGRST ataskaita, p. 28.

¹⁰ Žr., pavyzdžiui: Bidou, Catherine, Ho Tham Kouie, Francis. 1974. *Le Vécu des habitants dans leur logement à travers soixante entretiens libres*. Paris, Cerebe ataskaita; Medam, Alain, Augoyard, Jean-François. 1976. *Situations d'habitat et façons d'habiter*. Paris: Ecole spéciale d'architecture.

deskriptoriais, kurių funkcija – nurodyti arba ekskursijos *padarinį* („pamatysi...“), arba kokią nors *duotybę*, kuri postuluojuama kaip ekskursijos riba („ten yra siena“), galimybė („ten – durys“) ar priverstinis pasirinkimas („ten eismas į vieną pusę“) ir pan. Regis, erdvinimo operacijų grandinė nusėjama nuorodomis į tai, ką ji produkuoja (vietų reprezentaciją), arba į tai, ką ji implikuoja (vietų tvarką). Taip išryškėja kelionių pasakojimo struktūra: ėjimų ir poelgių istorijose sustatomi orientyrai; tai daroma „cituojant“ vietas, kurios iš šių istorijų randasi ar užtikrina jų galiojimą.

Žiūrint šiuo kampū „ekskursijų“ ir „žemėlapių“ jungimą kasdieniuose pasakojimuose galima prilyginti tam, kaip per pastaruosius penkis šimtmečius šie tipai buvo supinti, paskui pamažu atskiriami literatūrinėse bei mokslinėse erdvės reprezentacijose. Konkrečiau kalbant, pažvelgus į „žemėlapių“ dabartinį geografinį pavidalą, matyti, kad moderniojo mokslinio diskurso gimimo laikotarpiu (XV–XVII a.) jis pamažu išsirutuliojo iš maršrutų, kurie buvo jo galimybės sąlyga. Pirmuosiuose viduramžių žemėlapiuose buvo vaizduojamos vien tiesėmis žymimos ekskursijos (performatyvos nuorodos, skirtos visų pirma piligriminėms kelionėms), paminint etapus, kuriuos reikia įveikti (miestus, į kuriuos reikia užsukti, kuriuose privalu sustoti, apsistoti, pasimelsti ir t. t.), bei atstumus, matuotus valandomis ar dienomis, t. y. laiku, kurį užtrunka juos nueiti¹¹. Kiekvienas šių žemėlapių yra memorandumas, kuriame išdėstyti atliktini veiksmai. Juose dominuoja keliavimas, kurį reikia atlikti. Šis keliavimas apglobia žemėlapių elementus lygiai kaip šiais laikais apibūdinant nueiti reikiamą kelią pridedamas greitosiomis atliktas piešinys, kuriuo, cituojant vietas, dar popieriaus lape nužymimas žingsnių šokis per miestą: „dvidešimt žingsnių tiesiai, tada pasukite į kairę, tada dar keturiasdešimt žingsnių...“ Piešimas artikuliuoja erdvinimo praktikas: šitaip veikia ranka piešiami miesto maršrutų planai, svečių vedžiojimo po namus papročiai bei žingsnių kuriami pasakojimai, kurie japonams atstoja

¹¹ Žr. Kimble, George H. T. 1938. *Geography in the Middle Ages*. London: Methuen.

adresų knygeles¹²; taip pat nuostabūs actekų žemėlapis (XV a.), vaizduojantis totomihuakų egzodą brėžiniu, kuris yra ne „kelio“ apibūdinimas (kelio nebuvo), o „kelionės dienoraštis“; t. y. brėžinys, nužymėtas reguliariais intervalais išsidėsčiusiais pėdsakais bei kelionės metu vienas po kito nutikusių įvykių figūromis (tai sustojimai pasistiprinti, kovos, bridimai per upes ar kopimai per kalnus ir pan.); tai ne „geografinis žemėlapis“, o „istorijos knyga“¹³.

XV–XVII a. žemėlapis įgyja autonomiją. Be abejonės, gausybė ilgą laiką jį užpildydavusių „naratyvinių“ figūrų (laivų, gyvūnų ir visokiausio plauko personažų) vis dar naudojamos nurodant operacijas, sudarančias galimybę konstruoti geografinį planą: tai keliavimo, kariavimo, statymo, politinės ir prekybinės operacijos¹⁴. Šie figūriniai pavidalai anaipol nėra „ilustracijos“, ikoninės teksto glosos; tai pasakojimų fragmentai, žemėlapyje žymintys istorines operacijas, iš kurių jis atsirado. Tad ant jūros nutapytas burlaivis byloja apie jūrinę ekspediciją, kuri sudarė sąlygas atvaizduoti krantus. Tai „ekskursijos“ tipo deskriptoriaus ekvivalentas. Tačiau žemėlapis pamažu ima užgožti šias figūras, kolonizuoja jų erdvę ir palaipsniui išstumia jį patį produkuojančių praktikų pieštinius figūrinius pavidalus. Kai žemėlapi transformuoja euklidinė, paskui aprašomoji geometrija, kai jis konstituoja kaip formalus abstrakčių vietų visetas, žemėlapis virsta „teatru“ (taip buvo vadinami atlasai), kuriame viena projekcijų sistema sugretina du itin skirtingus elementus: duomenis, kuriuos teikia tradicija (pavyzdžiui, Ptolemajo *Geografija*), ir duomenis, gautus iš jūrininkų (pavyzdžiui, iš portulanų). Taigi žemėlapis vienoje plotmėje suveda heteroge-

¹² Barthes, Roland. 2023. *Ženklių imperija*, vertė Rasa Balčikonytė. Vilnius: Žara, pp. 37–40. Barthes, Roland. 1970. *L'Empire des signes*. Genève: Skira, pp. 47–51.

¹³ Žemėlapiu reprodukcija ir analizė pateikti: Janet, Pierre. 1928. *L'Evolution de la mémoire et la notion du temps*. Paris: A. Chahine, pp. 284–287. Originalas saugomas Kuautinčiane (Puebla, Meksikos valstija).

¹⁴ Žr., pavyzdžiui: Marin, Louis. 1973. *Utopiques: jeux d'espace*. Paris: Minuit: Le portrait de la ville dans ses utopiques, pp. 257–290 apie ryšį tarp figūrų („diskurso-ekskursijos“) ir žemėlapi („sistemos-teksto“) trijose XVII a. miesto reprezentacijose, t. y. apie ryšį tarp „naratyvo“ ir „geometrijos“.

niškas vietas: vienos jų *perimtos* iš tradicijos, kitos – *suprodukuotos* atliekant stebėjimus. Tačiau svarbiausias čia maršrutų pašalinimas: maršrutai suponuoja iš tradicijos perimtas vietas ir sudaro sąlygas rasti vietoms, kurios produkuojamos atliekant stebėjimus; šitaip jie pagrindžia perėjimą nuo pirmųjų prie antrųjų. Žemėlapis – tai totalizuojanti scena, kurioje skirtingos kilmės elementai surenkami į viena ir formuojama geografinio žinojimo „būklės“ suvestinė; žemėlapis į tai, kas eina prieš jį patį ar po jo – lyg iš scenos į užkulisius – išmeta operacijas, kurių atžvilgiu jis yra rezultatas arba galimybė. Lieka tik žemėlapis. Ekskursijų deskriptoriai išnyksta.

Šitaip darbuojantis atskiros geografinių vietų sistemos naudai buvo apgręžta struktūra, atpažįstama kasdienės kultūros erdvės pasakojimuose. Savaiame suprantama, skirtumas tarp dviejų aprašymo tipų randasi ne dėl praktikų buvimo ar nebuvimo (praktikų esama visur), bet dėl to, kad žemėlapiai, konstituoti kaip vietos, skirtos *eksponuoti žinojimo produkcijai*, sudaro *skaitymui skirtas* rezultatų suvestines. Erdvės pasakojimai, priešingai, demonstruoja operacijas, kurios sudaro sąlygas atsідūrus ribojančioje ir „nesavoje“ vietoje ją vis tiek „paminkyti“, kaip sako viena gyventoja apie savo buto kambarius: „Juos galima paminkyti.“¹⁵ Visur, nuo liaudies pasakų iki būstų aprašymų, pabrėžiamas „veikimas“ (taigi, sakymas) sugyvina pasakojimus apie keliavimą po vietas, kurios visos, nuo senovės kosmo iki šiuolaikinio daugiabučio, yra įvairios primestos tvarkos formos.

Pasitelkdami iš anksto apibrėžtą geografiją, kuri driekiasi (jei liksime namų erdvėje) nuo tokių mažų kambarėlių, kad „juose nieko nenuveiksi“, iki legendomis apipintos pradingusios palėpės, kurioje „daryk ką tik nori“¹⁶, kasdieniai pasakojimai byloja, ką vis dėlto galima nuveikti toje geografijoje ir su ja. Pasakojimai – tai erdvės traktuotės.

¹⁵ Cit. in Bidou, Catherine, Ho Tham Kouie, Francis. *Op. cit.*, p. 55.

¹⁶ Cit. *ibid.*, pp. 57, 59.

Ribų įtvirtinimai

Pasakojimai, kaip operacijos vietų atžvilgiu, taip pat atlieka kasdienį mobilios ir autoritetingos instancijos vaidmenį nustatant ribas. Kaip visada šis vaidmuo labiau pasireiškia pasakojimams įgijus antrinę vertę, kai ši jų vaidmenį eksplicitiškai įvardija ir žymiai sustiprina juridinis diskursas. Pasitelkus gražųjį tradicinį teismo protokolų žodyną, seniau teisėjai „transportuodavosi į įvykio vietą“ [*se transportaient sur les lieux*] (tai juridinis transportas ir metaforos), kad „ginčytinų“ [*litigieuses*] sienų situacijoje „išklaustyti“ [*entendre*] prieštarigus abiejų šalių liudijimus [*dits*]. Jų priimamas vadinamasis „tarpinis sprendimas“ [*jugement interlocutoire*]¹⁷ būdavo „ribų įtvirtinimo operacija“ [*opération de bornage*]. Šie tarpiniai sprendimai, raštininkų plunksnomis išraityti ant pergamentų, kartais pratęsiant rašymą (o gal jį pradędant?) sienas apmetančiais piešiniais, iš principo buvo ne kas kita kaip metapasakojimai. Juose būdavo į visumą sujungiamos (šiuo darbu užsiimdavo skirtingus variantus lygindavęs perrašinėtojas) kiekvienos ginčo šalies papasakotos viena kitai prieštaraujančios istorijos: „Ponas Miulatjė mums pareiškia, kad jo senelis šią obelį pasodino savo lauko pakraštyje... Žanpjeras mums primena, kad ponas Buvė mėšlą krauna žemėje, kuria turėtų dalintis su savo broliu Andrė...“ Vietų genealogijos, teritorijų legendos. Teisėjo pasakojimas derina šias versijas analogiškai kritiniam teksto leidimui. Šis pasakojimas yra „įtvirtinamas“ [*établie*] remiantis „pirminiais“ [*premiers*] pasakojimais (pono Miulatjė, Žanpjero ir daugybės kitų), kurie jau atlieka *erdvinių įstatymų* funkciją, nes „poemomis apie žygdarbius“ [*gestes*] ir veiksmų diskursais (pasodinti obelį, krauti mėšlą ir pan.) jie fiksuoja ir dalija sklypus.

¹⁷ Autoriui svarbi prancūziško vadinamojo „tarpinio sprendimo“ [*jugement interlocutoire*] etimologija (lot. *inter* – „tarp“, *loquor* – „kalbėti“) ir jo sąsajos su sakymo veiksniu („tarpiniu sprendimu“ vadinamas preliminarus sprendimas, priimamas prieš paskelbiant, t. y. prieš teisėjui ištarant galutinį sprendimą). Dėl to vėliau ten, kur pabrėžiama sakymo problematika, šis terminas bus verčiamas „interlokuciniu sprendimu“. (Vert. past.)

„Ribų įtvirtinimo operacijos“, kurias sudaro naratyvinės sutartys ir pasakojimų kompiliacijos, komponuojamos su fragmentais iš ankstesnių istorijų šitaip „sumeistruojant“¹⁸ vientisą darinį. Šia prasme jos nušviečia mitų formavimosi procesus, mat kaip ir mitai jos turi funkciją steigti ir artikuliuoti erdves. Jos sudaro milžinišką raštinių fonduose saugomą kelionių literatūrą, t. y. literatūrą apie veiksmus, struktūruojančius įvairios apimties socialinius ir kultūrinius arealus. Vis dėlto ši literatūra savo ruožtu tėra menka (fiksuojuant ginčytinus klausimus užrašoma) dalis nuolat nepabaigiamu triūsu erdves komponuojančio, jų sienas tikrinančio, priešinančio ir perkėlinėjančio žodinio pasakojimo.

Tokios pasakojimo „elgsenos“, kaip formulavo Pierre'as Janet¹⁹, atveria itin našų lauką erdviškumo analizei. Iš šio lauko problematikų reikėtų išskirti domėjimąsi matmenimis (ekstensiškumu), orientacija (vektoriškumu), afiniškumu (homografija²⁰) ir pan. Pats apsiribosiu tik keliais aspektais, svarbiais pačiam ribų nustatymui, kuris yra pirmoji ir tikrąja to žodžio prasme „pamatinė“ problematika: erdvę struktūruoja jos dalijimas. Viskas išties prasideda nuo šios diferenciacijos, sudarančios sąlygas erdvių tarpusavio žaismei. Nėra erdviškumo, kuris nebūtų struktūruojamas nustatant sienas: tai galioja visur nuo perskyros tarp subjekto ir jo išorės iki objektus lokalizuojančių erdves suraikymų, nuo gyvenvietės (kuriai pradžia duoda siena) iki kelionės (kuri konstruojama įsteigiant geografinį „kitur“ ar kosmologinį „anapus“), tiek miesto tinklo, tiek kaimo peizažo procesuose.

¹⁸ Meistravimas (*bricolage*) – Claude'o Lévi-Strausso pasiūlyta sąvoka, apibūdinanti mitinį mąstymą, mitinės sąmonės santykį su pasauliu. Meistrautojas, priešingai nei inžinierius, kuria savomis rankomis ir perdirdbdamas rastas medžiagas konstruoja naujus objektus ir diskursus. (Vert. past.)

¹⁹ Žr. Janet. Pierre. *L'Evolution de la mémoire*; ypač paskaitas apie „pasakojimo priemones“ ir apie „gaminimą“, pp. 249–294. A. Médamas, J.-F Augoyard'as. *Op. cit.*, p. 90–95, vartojo šį terminą savo tyrimo medžiagai apibrėžti.

²⁰ Afinioji (lot. *affinis* – gretimas, artimas) geometrija tiria afiniojo atvaizdžio invariantus, tokius kaip lygiagretumas, lygiagrečių atkarpų santykis ir kt. Homografija – projekcinė transformacija, kurią atlikus gaunamas projekcinių erdvių izomorfizmas. (Vert. past.)

Šitaip struktūruojant erdvę pasakojimas atlieka lemiamą vaidmenį. Žinoma, jis „aprašo“. Tačiau „bet koks aprašymas yra daugiau nei užfiksavimas“; tai „kultūrą kuriantis veiksmas“²¹. Susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms, aprašymas netgi įgyja paskirstymo galios ir performatyvios jėgos (ką jis sako, tą padaro). Vadinas, jis yra erdvių steigėjas. Atitinkamai ten, kur pasakojimų nebelieka (arba jie degraduoja į muziejinius objektus), nyksta ir erdvė: netekęs pasakojimų (tokie poslinkiai pastebimi tiek mieste, tiek kaime) individas ar jų grupė panyra į nerimastingą fatalistinę beformės, neapibrėžtos naktinės totalybės patirtį²². Teorizuojant vaidmenį, kurį pasakojimas atlieka nustatant ribas, visų pirma galima jam pripažinti pirminę funkciją *įgalioti* [*autoriser*] ribų įsteigimą, perkėlimą ar peržengimą, taip pat iš to išplaukiančią uždaramo diskurso lauke veikiančią priešpriešą tarp dviejų judėjimų (ribos nustatymo ir jos peržengimo), kuriems kertantis pasakojimas virsta tarytum „kryžiažodžio“ langeliais (ant erdvės užklojamu dinaminiu tinkleliu); regis, *siena* ir *tiltas* yra šios priešpriešos esminės naratyvinės figūros.

1. *Veiksmų teatro kūrimas*. Pirmiausia pasakojimas atlieka įgaliojamąją, tiksliau, *steigiamąją* funkciją. Griežtai kalbant, ši funkcija nėra juridinė, t. y. įgyvendinama įstatymais ar nuosprendžiais. Ją veikiau pagrindžia tai, ką Georges'as Dumézilis aptiko per sanskrito (*dhātu*) bei lotynų (*fās*) kalbų vedinius analizuodamas indoeuropietišką šaknį *dhē* – „padėti“ [*poser*]. „*Fās*, – rašo Dumézilis, – išties yra mistinis pamatas [*assise*] neregimajame pasaulyje, be kurio bet koks *iūs* [žmonių teisės] reikalaujamas ar įgaliojamas elgesys ir apskritai bet koks žmogaus elgesys yra neužtikrintas,

²¹ Lotman, Jurij, Uspenskij, Boris (eds.). *Travaux sur les systèmes de signes: Ecole de Tartu*, p. 89.

²² Čia implicitiškai referuojama į Emmanuelio Lévino svarstymus apie beasmenio buvimo *il y a* („esama, esti“) patyrimą, išskylančią nemigos metu. Apie naktį, kaip baimę keliantį, subjektą dusinantį ir nuasmeninantį „esama“ užesį [*brouissement* anonyme de *l'il y a*], arba anonimiškos, monotoniškos ir beprasmės egzistencijos (*il y a*) siaubą, pasireiškiantį kaip manojo „aš“ perteklius, E. Lévinas rašė savo veikale *Nuo egzistencijos prie egzistuojančiojo* (*De l'existence à l'existant*, 1947). (Vert. past.)

pavojingas, netgi fatališkas. Kitaip nei *iūs, fās* nepasiduoda jokiai analizei ar kazuistikai; jo neįmanoma detalizuoti lygiai kaip neįmanoma linksniuoti paties žodžio. *Pamatas* yra arba ne: arba *fas est*, arba *fas non est*. „Laikas ar vieta vadinami *fasti* arba *nefasti* [palankiais arba nepalankiais] priklausomai nuo to, ar jie žmogaus veiksmui suteikia šį būtiną pamatą, ar ne“²³.

Kitaip nei senovės Indijoje (ten tie patys veikėjai paeiliui atlikdavo įvairius vaidmenis), vakarinėse indoeuropietiškojo pasaulio dalyse šią funkciją tam tikru būdu pasidalino skirtingos institucijos. „Vakarų kūrinyse“ – atskiras *fās* atitinkantis ritualas, kurį Romoje atlikdavo specialiai tam paskirti šventikai, vadinami *fētiāles*. Šis ritualas atliekamas „prieš Romai imantis kokių nors veiksmų svetimos tautos atžvilgiu“: prieš paskelbiant karą, pradedant karinę ekspediciją ar sudarant sąjungą su kita tauta. Tai žygis trimis išcentriniais etapais, kurių vienas vyksta šalies viduje, tačiau netoli sienos, antras – pasienyje, trečias – svetimšalių kraštuose. Ritualinis veiksmas atliekamas prieš bet kokius civilinius ar karinius veiksmus, nes jo paskirtis – *sukurti lauką*, kuris būtinas politinei ar karinei veiklai. Todėl tai ir *repetitio rerum*: sykiu pirmąkartį steigiamųjų aktų *atnaujinimas* ir pakartojimas, naująjį užmojų įteisinti galinčių genealogijų *deklamavimas* ir citavimas [*récitation* et *citation*], taip pat sėkmės *pranašavimas* ir pažadas leidžiantis į mūšius, susitarimus ar užkariavimus. Apeiga, pasakojimas gestais, eina prieš istorinį užmojo įgyvendinimą tarsi generalinė repeticija prieš tikrąjį vaidinimą. *Fētiāles* kelionė, arba „žygis“, atveria erdvę ir užtikrina pamatą karių, diplomatų ar pirklių operacijoms, kurios vykdomos rizikingai kirtus sienas. Šitaip Vedose Višnus „savo žingsniais atveria erdvės sritį, kurioje turi vykti Indros karo veiksmai“. Tai steigtis [*une fondation*]. Ji „duoda erdvę“ veiksmams, kurių ketinama imtis; ji „sukuria lauką“, kuris šiems veiksmams pasitarnauja „pagrindu“ ir „teatru“²⁴.

²³ Dumézil, Georges. 1969. *Idées romaines*. Paris: Gallimard, pp. 61–78 apie „Ius fetiale“.

²⁴ *Ibid.*

Būtent toks yra pirmasis pasakojimo vaidmuo. Jis atveria realių *veiksmų* teisėtumą užtikrinantį *teatrą*. Jis sukuria lauką, įgaliojančią rizikingas ir kontingentiškas socialines praktikas. Tačiau pasakojimas trejopai skiriasi nuo funkcijos, kurią itin griežtai izoliavo romėniškoji tvarka: jis užtikrina *fās* suteikdamas jam pabirą (nebe vienintelę), suminiatiūrintą (nebe nacionalinę) ir daugiafunkčę (nebe specializuotą) formą. Forma *pabira* ne tik dėl socialinių aplinkų diversifikacijos, bet visų pirma dėl didėjančio (ar vis labiau ryškėjančio) įgaliojančių „atskaitos taškų“ heterogeniškumo: ekskomunikavus teritorines „dievybes“, nušventinus pasakojimų dvasios lankomas vietas ir išplėtus neutralias sritis be įgaliojimų ėmė nykti ir buvo pradėti naikinti sienas bei pasisavinimą struktūravę pasakojimo veiksmai. (Užtat oficialioji istoriografija – istorinės knygos, televizijos žinios ir t. t. – deda pastangas visiems primesti nacionalinės erdvės įtikimumą.) Forma *suminiatiūrinta*, nes socioekonominė technokratizacija *fās* arba *nefas* žaidimą perkelia į šeiminio arba individualaus vieneto lygmenį ir ima daugėti „šeimoms pasakojimų“, „gyvenimo istorijų“ ir visokių psichoanalitinių pasakojimų. (Tačiau tebegyvuoja nuo šių asmeninių istorijų pamažu atsiskiriantys viešieji pateisinimai, virtę nepagrįstais gandais; jie taip pat nesutramdomai prasiveržia vykstant klasiniam susipriešinimui ar rasiniams konfliktams.) Galiausiai forma *daugiafunkcė*, nes tokios gausybės mikropasakojimų maišymasis priskiria jiems funkcijas, kurios randasi atliepdamos pasakojimų apyvartos grupių norus. Vis dėlto šis daugiafunkciškumas neturi poveikio santykiu grįstoms naratyvumo ištakoms: antikinę veiksmų laukus kuriantį ritualą galima išvelgti ir pasakojimo „skeveldrose“, kuriomis nusėti neižvelgiamieji mūsų egzistencijų slenksčiai; šios žemėje glūdinčios nuolaužos artikuliuoja „biografinę“ istoriją jai pačiai to nesuvokiant ir steigia jai erdvę.

Taigi, net įgijusi įvairių pavidalų ir nebebūdama vieninga, naratyvinė veikla ir toliau vykdoma ten, kur kyla klausimų apie sienas bei santykius su tuo, kas pozicionuojama už sienų. Ši išsiskaidžiusi ir išsklidusi veikla be paliovos įgyvendina ribų nustatymo operacijas. Ji vis dar paleidžia veikti *fās*, kuris „įgalio-

ja“ užmojus prieš jų imantis. Pasakojimai, taip pat kaip romėnų *fētiāles*, „žygiuoja“ socialinių praktikų priešakyje atverdami joms lauką. Juridiniai sprendimai bei jų įgyvendinimas randasi tik vėliau, visai kaip romėnų teisėje įsakai bei aktai (*iūs*), nustatantys sutarimą tarp kiekvienai ginčo šaliai pripažintų veikimo sričių²⁵, patys buvo dalis elgsenų, kurioms *fās* suteikdavo „pamatą“. Teisėjų „tarpiniai sprendimai“ pagal savo pačių taisyklės darbuojasi knibždėlyne heterogeniškų erdvių, kurias jau sukūrė ir pripažino žodinio pasakojimo nesuskaičiuojamybė, sudaryta iš šeiminių ar vietinių istorijų, paprotinių ar profesinių „poemų apie žygdarbius“, kelių ir kraštovaizdžių „deklamavimų“. Tarpiniai sprendimai šių veiksmų teatrų nekuria – jie juos artikuliuoja bei jais manipuliuoja. Šiais sprendimais suponuojama esant naratyvines sprendžiančiąsias instancijas, kurių teisėjai „išklauso“, jas suveda akistaton ir nustato jų hierarchiją. Prieš santykius sureguliuojantį sprendimą eina steigiamasis pasakojimas.

2. *Sienos ir tiltai*. Pasakojimams gyvasties įkvepia prieštaravimas, kuris juose pasireiškia ryšiu tarp sienos ir tilto, t. y. tarp erdvės (teisėtos) ir jos išorės (svetimos). Norint tai paaiškinti, paranku sugrįžti prie elementariųjų vienetų. Nuošalyje palikę morfologiją (čia gilinamės ne į ją), žvelgdami iš perspektyvos, kuri yra pragmatinė, tiksliau, pagrįsta sintakse, apibrėžiančia „programas“ ar praktikų sekas, kuriomis pasisavinama erdvė, išeities tašku galime imti Millerio ir Johnsono-Lairdo pateiktą bazinio vieneto, jų vadinamo „regionu“, apibrėžimą: pasak autorių, tai veiksmo programų susidūrimas. Tad „regionas“ – tai sąveikos sukurta erdvė²⁶. Vadinasi, vienoje vietoje yra tiek „regionų“, kiek programų sąveikų ar susidūrimų. Taip pat iš to išplaukia, kad erdvės apibrėžtis yra dviskaitinė ir operacinė, taigi sakymo [*énonciation*] problematikos akiratyje kylanti iš „interlokucinio“ proceso.

Šitaip ima reikštis dinaminis prieštaravimas tarp kiekvieno ribų nustatymo ir jo kintamumo. Viena vertus, pasakojimas nepalauja

²⁵ *Ibid.*, pp. 31–45.

²⁶ Miller, G., Johnson-Laird, Ph. N. *Op. cit.*, pp. 57–66, 385–390, 564.

teigti sienų. Jis vis jas daugina, tačiau daro tai sąveikų tarp personažų – daiktų, gyvūnų, žmonių pavidalu: aktantai išsidalija kartu ir vietas, ir predikatus (geras, klasingas, ambicingas, kvailas ir t. t.), ir judėjimus (eiti pirmyn, išvengti, pabėgti, apsigręžti ir t. t.). Ribos nubrėžiamos ten, kur susiduria aktantų palaipsniniai pasisavinimai (predikatų įgijimas pasakojimo eigoje) ir paeiliniai vietos keitimai (vidiniai ar išoriniai judėjimai). Jos priklauso nuo dinaminio gėrybių bei galimų funkcijų pasiskirstymo ir konstituoja vis sudėtingėjančią diferenciacijų tinklą, erdvių kombinatoriką. Jas produkuoja atsižvelgiant į susidūrimus atliekamas atskyrimo darbas. Todėl savojoje beribiškumo naktyje kūnai atsiskiria tik tais aspektais, kuriuos juose įrašo jų meilės ar karo kovų „štrichai“. Tai sienos paradoksas: dėl sąlyčio atsiradę du kūnus atskiriantys momentai kartu yra jiems bendri momentai. Junkcija ir disjunkcija čia neatsiejamos. Kuriam iš kontaktuojančių kūnų priklauso juos skirianti siena? Nei vienam, nei kitam. Ar tai reiškia, kad niekam?

Teorinė ir praktinė sienos problema: kam ji priklauso? Upė, mūrinė tvora ar medis *padaro* sieną. Jiems nebūdinga nevietos ypatybė, kurią kraštutiniu laipsniu suponuoja kartografinė linija. Jie atlieka tarpininkaujantį vaidmenį. Be to, pasakojimas juos prakalbina: „Stok!“ – sako miškas, kuriame gyvena vilkas. „Nesiartink!“ – sako upė, rodydama savo krokodilą. Tačiau šie veikėjai, vien dėl to, kad kad jie yra ribos šneka [*parole*], kuria tiek atskyrimą, tiek komunikaciją; negana to, jie teigia pakraščius tik sakydami, kas per juos žengia atėję iš kitos pusės. Jie artikuliuoja. Jie *taip pat* yra perėjimai. Pasakojime siena funkcionuoja kaip trečioji šalis. Ji yra „tarpas“ [*un entre deux*], „erdvė tarp dviejų“ [*un espace entre deux*]²⁷, *Zwischenraum*, kaip sako nuostabus ir ironiškas Morgensterno eilėraštis apie „tvorą“ (*Zaun*), kuri rimuojasi su „erdve“ (*Raum*) ir „žiūrėjimu pro“ (*hindurchzuschauen*). Tai istorija apie medinę tvorą iš lentelių (*Lattenzaun*):

²⁷ Prancūzų kalboje *entre-deux* reiškia „tarpą“, o pažodžiui – „tarp dviejų“. (Vert. past.)

Es war einmal ein Lattenzaun
mit Zwischenraum, hindurchzuschauen²⁸

Siena – trečioji vieta, sąveikų ir susižvalgymų žaismė – yra tarsi tuštuma, naratyvinis mainų bei susitikimų sim-bolis²⁹. Eidamas pro šalį, vienas architektas nedelsdamas pasičiumpa šią „erdvę tarp dviejų“, kad pastatytų didelį namą:

Ein Architekt, der dieses sah,
stand eines Abends plötzlich da –
und nahm den Zwischenraum heraus
und baute draus ein grosses Haus.

Tuštuma virsta pilnuma, tarpas – įtvirtinta vieta. Kas toliau – savaimė suprantama. Senatas „perima“ monumentą, taigi jame įsikuria Įstatymas, o architektas pabėga į Afri-ar-Ameriką:

Drum zog ihn der Senat auch ein.
Der Architekt jedoch entfloh
nach Afri-od-Ameriko.³⁰

Užbetonuoti tvorą, užpildyti bei užstatyti „erdvę tarp dviejų“ yra architekto impulsas, tačiau kartu tai jo iliuzija, nes pats to nenutuokdamas savo darbu jis prisideda politiškai įšaldant vietas, tad suvokus, ką padarė, jam belieka sprukti kuo toliau nuo įstatymo luitų. Tačiau pasakojime ir jo sąveikų istorijose, priešingai, teikiama pirmenybė „dviprasmybės logikai“. Pasakojimas sieną „išsuka“ į praėjimą, o upę – į tiltą. Pasakojime išties eina kalba apie apgręžimus ir perstatymus: užveriančios durys yra būtent tai, kas

²⁸ Kartą stovėjo medinė tvora iš lentelių, / pro kurių tarpus galėjai pažiūrėti. / Tai pamatęs architektas / vieną vakarą staiga prie jos priėjo / ir išėmė tuos tarpus, / kad pastatytų milžinišką namą. / Paskui tą namą nutarė paimt Senatas, / o architektas į Afri-, o gal Ameriką padus papustė. (Mano pažodinis vertimas – vert. past.)

²⁹ Gr. *sun* – „vienis, visa kartu“, *ballo* – „mesti, sviesti“. (Vert. past.)

³⁰ Morgenstern, Christian. 1965. Der Lattenzaun. *Gesammelte Werke*. Munich: R. Piper, p. 229.

atidaroma, upė – tai, kas užtikrina galimybę persikelti, medis – tai, kas žymi žingsnius judant pirmyn, tvora – eilė plyšių, pro kuriuos įsmunka žvilgsniai.

Tilto dviprasmiškumas reiškiasi visur: jis pakaitomis tai suvirina, tai supriešina salų vietoves. Jis jas apibrėžia kiekvieną atskirai ir kelia joms grėsmę. Jis išlaisvina iš uždarytumo būvio ir naikina autonomiją. Pavyzdžiui, kaip tik tokio dviprasmio pagrindinio personažo vaidmenyje figūruoja tiltas Nuarmutjė (Noirmoutier) salos gyventojų pasakojimuose prieš statant, vykdant statybas ir 1972 metais pastačius tiltą tarp La Fos iškyšulio ir Fromantino miesto³¹. Tiltas gyvena dvigubą gyvenimą nesuskaičiuojamoje daugybėje atminčių apie vietas bei kasdienių legendų; šį gyvenimą dažnai reziuumuoja tikriniai vardai – paslėpti paradoksai, istorijų elipsės, neįmintos mįslės: Pont a Musonas, Pont Odmeras, Ponšara, Ponšato, Pon Krua, Pon de Bovuazenas, Pon de Aršas, Pon de Ruadas, Pon diu Djable, Pontjė³² ir t. t.

Neatsitiktinai Hieronimo Boscho paveiksluose, kuriuose tapytojas išranda savas erdvių modifikacijas, tiltas visur nurodo į tai, kas susiję su velniu³³. Tiltas yra ribos peržengimas, nepaklusimas vietos įstatymui, jis figūriniu pavidalu perteikia išvykimą, kokios nors būklės pažeidimą, užkariavimų trokštančios jėgos ambicijas, pabėgimą į tremtį, žodžiu, tvarkos „išdavystę“. Tačiau tuo pat metu tiltas pastato priešais protą drumsčiantį „kitur“, leidžia ar paskatina už sienų prasiveržti svetimybę, lig tol suvaldytą viduje, šiapus ribų slypėjusiam kitoniškumui suteikia ob-jektyvumo³⁴ (t. y.

³¹ Žr. Brunet, Nicole. 1979. *Un pont vers l'acculturation. Ile de Noirmoutiers*. DEA d'ethnologie, Université de Paris VII.

³² Pateikti toponimai sudaryti jungiant daiktavardį „tiltas“ (*pont*) su skirtingais dėmenimis, kurie yra žodžiai arba iš kurių galima rekonstruoti žodžius ar žodžių junginius, iš eilės: „musonas“, „jūros vanduo“, „vežimas“, „pilis“, „kryžius“, „gražus kaimynas“, „arka“, „brasta“, „velnias“. (Vert. past.)

³³ Žr. De Certeau, Michel. 1987. *La Fable mystique XVe-XVIIe siècle*. T. 1, 2, ed. Paris: Gallimard, Tel, 2-as sk. Le Jardin: délires et délices de Jérôme Bosch, pp. 71-106.

³⁴ Lot. *ob* – „priešais“, *jacio* – „mesti“. (Vert. past.)

išraišką ir re-prezentaciją), todėl keliautojas iš naujo perėjęs tiltą ir grįžęs į atribotąjį vidų dabar čia atranda tą „kitur“, kurio pradžioje išskeliavo ieškoti ir nuo kurio bėgdamas galiausiai sugrįžo. Sienų apsuptoje vidinėje erdvėje jau gyvena svetimšalis – atminties egzotinės ištakos ar šventvagiškos apeigos, neraminantis pažįstamumas³⁵. Lyg pats ribų nustatymas būtų tiltas, atveriantis vidų tam, kas kitoniška paties vidaus požiūriu.

Delinkvencijos?

Žemėlapis sukarpo, pasakojimas pereina. Graikai pasakojimą vadino „diegeze“: jis duoda pradžią ėjimui („veda“) ir eina per („peržengia“). Jo mindoma operacijų erdvė sudaryta iš judėjimų: ji *topologinė*, figūrų deformacijų, o ne *topinė*, apibrėžianti vietas. Riba čia ką nors apveda tik dviprasmybės būdu. Ji žaidžia dvigubą žaidimą. Daro priešingai negu sako. Užleidžia vietą svetimybei, kurią atrodo varanti lauk. Arba, kai riba žymi sustojimo vietą, ši nėra stabili, ji veikiau taikosi prie varijuojančių susidūrimų tarp skirtingų programų. Ribų įtvirtinimai – tai ribos, kurias galima transportuoti, ir ribų transporto priemonės, vadinasi, irgi *metaphorai*.

Regis, erdves struktūruojančiuose pasakojimuose ribų įtvirtinimai atlieka graikiškųjų *xoana*, statulėlių, kurias esą sumanęs išradingasis Dedalas, vaidmenį: būdamos gudrios kaip jų kūrėjas, šios statulėlės įtvirtindavo ribas tik persikeldamos iš vienos vietos į kitą (ir perkeldamos ribas). Šie indeksai statmenais rašmenimis sudygsniuodavo erdves išsilenkimus bei judėjimus. Tad jų dalijamasis darbas buvo visiškai kitoks nei žemėje išsisknijusių vietų tvarką atkarpomis dalindavusių ir komponuodavusių nejudančių stulpų, kuolų ar kolonų darbas įtvirtinant perskyras³⁶. Be to, šių

³⁵ Junginiu *inquiétante familiarité* („nerimą keliantis pažįstamumas“) apverčiamas įprastinis Sigmundo Freudo termino *Unheimliche* („nejauka“) vertimas į prancūzų kalbą – *inquiétante étrangeté* („nerimą keliantis svetimumas“). (Vert. past.)

³⁶ Žr. Frontisi-Ducroux, Françoise. 1975. *Dédale. Mythologie de l'artisan en Grèce ancienne*. Paris: Maspero, p. 104, ir pp. 100–101, 117 apie šių *sustingu-sių* statulų *mobilità*.

statulėlių įtvirtinamas ribas būdavo galima transportuoti. Šiandien iš šių mįslingų senovinių deskriptorių estafetę perima naratyvinės ribų įtvirtinimo operacijos, sugestijuojančios nestabilumą pačiu fiksavimo gestu, ribos nustatymo vardan. Tai jau teigė Michelet: Antikos pabaigoje žlugusi didžiųjų Olimpo dievų aristokratija anaipol su savimi nenusitėpė „minios vietinių dievų, dievukų liaudies, kuriai vis dar priklausė neaprėpiami laukai, miškai, kalnai, šaltiniai, glaudžiai sumišę su šalies kasdienybe. Šių dievų, gyvenančių ažuolų šerdyse, srauniuose ir giliuose vandenyse, nebuvo kaip išvaryti... Kurgi jie? Dykumoje, viržyne, miške? Taip, tačiau visų pirma namuose. Jie tebegyvoja kasdienių įpročių jaukumoje“³⁷. Bet mūsų gatvėse bei butuose taip pat. Galbūt iš tiesų šie dievai tebuvo vikrūs naratyvumo ir jo *delinkventinės* formos liudytojai. Kad jų vardai pasikeitė (bet kokia galia yra toponiminė ir įveda savo vietų tvarką duodama vardus), nei kiek nesuilpnina šios daugialypės, suktos, judrios jėgos. Ji pergyvena vis naujus didžiosios istorijos avatus, vis naujus nukrikštijimus ir perkrikštijimus.

Jei delinkventu būnama tik keičiant buvimo vietą, jei delinkvento ypatybė yra gyvenimas ne paribiuose, o kodų, nuo kurių jis išsisukinėja ir kuriuos sujaukinėja, plyšiuose, jei jam būdinga pirmenybė *keliaivimui*, o ne *padėčiai*, tai pasakojimas yra delinkventas. Taip žiūrint socialinė delinkvencija rastusi ėmus pasakojimą suvokti pažodžiui, pavertus jį fizinio egzistavimo principu, kai visuomenė nebepasiūlo subjektams ar grupėms simbolinių išeičių ar lūkesčių erdvėms, kai nebėra kitos alternatyvos nei pasirinkimas tarp drausmingo išsirikiavimo arba nelegalaus nuokrypio, t. y. tarp vienokio ar kitokio pavidalo kalėjimo arba klajojimo užribyje. Pasakojimas, priešingai, yra delinkvencija, kuri atidedama, sulaukoma, tačiau neklusni ir tradicinėse (antikinėse, viduramžių ir kt.) visuomenėse suderinama su tvarka, kuri nepajudinamai įtvirtinta, tačiau gana sukalbama, kad leistų veistis šiam priešgyniaujančiam, vietų negerbiančiam, tai žaismingam, tai grėsmingam nepastovumui,

³⁷ Michelet, Jules. *La Sorcière*. Paris: Calmann-Lévy, p. 23–24.

plintančiam įvairiausiai pavidalais – nuo mikrobinių kasdienio pasakojimo formų iki senųjų karnavalinių demonstracijų³⁸.

Žinoma, dar reikia išsiaiškinti, kokius realius pokyčius visuomenėje sukelia šis delinkventinis naratyvumas. Kad ir kaip būtų, jau dabar galime sakyti, kad erdvės problematikos požiūriu ši delinkvencija prasideda įrašant kūną į tvarkos tekstą. Judančio, gestikuliuojančio, einančio, besimėgaujantio kūno neperregimumas nepabaigiamai struktūruoja *čia* santykyje su *kitur*, „pažįstamumą“ santykyje su „svetimumu“. Erdvės pasakojimas minimaliuoju laipsniu yra kalba, kuria *šnekama*, t. y. kalbinė sistema, paskirstanti vietas tiek, kiek ją *artikuliuoja* „sakymo fokusuotė“, jos praktikuojimo aktas. Tai „proksemikos“ tyrimų objektas³⁹. Prieš imantis ieškoti šios kalbinės sistemos požymių atminties sąraangoje, *čia* pakaks priminti: vykstant šiam fokusuojančiam sakymui erdvė vėl pasirodo kaip *praktikuojama* vieta.

Iš prancūzų kalbos vertė Dobilė Kisielitė
Vertimą redagavo Paulius Jevsejevas

Versta iš De Certeau, Michel. 1990. *Récits d'espace. L'Invention du quotidien I: Arts de faire*, Paris: Gallimard, p. 170–191.

³⁸ Apie šį dviprasmiškumą žr., pavyzdžiui: Le Roy Ladurie, Emmanuel. 1979. *Le Carnaval de Romans*. Paris: Gallimard.

³⁹ Žr. Fabbri, Paolo. 1968. *Considérations sur la proxémique. Langages* 10, pp. 65–75. Hallas, E. T. 1963. *Proxemics: The Study of Man's Spatial Relations. Man's Image in Medicine and Anthropology*, ed. by I. Gladston. New York: International Universities Press, apibrėžė proksemiką kaip „the study of how man unconsciously structures spaces – the distance between men in the conduct of daily transactions, the organization of space in his houses and buildings, and ultimately the lay out of his towns“.